

РИБИ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НОВОГО ПЕРЕЛІКУ ВИДІВ

Демченко В.¹, Демченко Н.¹, Пілат М.²

¹Міжвідомча лабораторія Моніторингу екосистем Азовського басейну Інституту морської біології та Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, demvik.fish@gmail.com

²Кафедра екології та зоології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь Запорізька обл., 72312, Україна

Червона книга України (ЧКУ) є офіційним державним документом, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів та заходи щодо їх збереження і відтворення (Закон України «Про Червону книгу України» від 07.02.2002 № 3055-III).

Для України круглороті та риби були включені до 2 та 3 видання ЧКУ у кількості 34 та 71 видів відповідно. Слід відмітити, що в період між цими виданнями (1994-2009 рр.) кількість видів риб збільшилася більш, ніж удвічі. Згідно Закону підставою для занесення видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України є наявність достовірних даних про чисельність популяцій та їх динаміку, поширення і зміни умов існування. Слід відмітити, що подібні критерії використовуються для формування списку видів IUCN. Нажаль, для підготовки цих видань була використана формальна оцінка стану популяцій риб, що було пов'язано з відсутністю системних іхтіологічних даних.

В різні роки були здійснені спроби узагальнити та організувати збір даних щодо поширення та чисельності видів, а саме:

- <http://biomon.org> – розробник Інститут Зоології НАН України. Роботи виконувалися в рамках формування кадастру тваринного світу. Було зібрано та передано до Міністерства екології природних ресурсів велику кількість даних щодо поширення видів. На сьогодні пропонується заповнити дані в спеціальній формі та надіслати адміністраторам сайту. Нажаль, доступу до загальної бази даних не передбачено, не зрозумілий і механізм подальшого використання та візуалізації надісланої інформації;
- <http://books.menr.gov.ua> – єдина інформаційно-аналітична система "Довкілля України". Планувалося, що в ній будуть накопичуватися дані моніторингу видів, які стануть інструментом прийняття рішень щодо охорони тваринного та рослинного світу. Нажаль, на сьогодні реальні дані та картографічні матеріали на сервісі відсутні;
- <http://izan.kiev.ua/ukrbin> – національний портал з біорізноманіття України. Розміщений на сайті Інституту зоології НАН України. На сьогодні досить активно використовується ентомологами. Закачано вже більше 28 тис. фотографій більшості представників Комах. Система дозволяє закачувати фото видів, робити географічну прив'язку та створювати карти поширення видів.

Таким чином, більшість цих ресурсів сьогодні не дають можливості здійснити аналіз змін ареалів видів риб чи оцінити їх чисельність. Основною проблемою є відсутність накопиченого та сформованого в єдиній структурі масиву даних. Причин цьому є декілька:

- відсутність мережі фахівців, які б надсилали дані до єдиного порталу та мали можливість їх аналізувати і вільно використовувати з дотриманням авторських прав;

- відсутність єдиних методів обліку риб, які б були адаптовані до різноманітних типів біотопів та різних розмірних груп;
- складність отримання дозволів на вилучення водних біоресурсів та висока собівартість іхтіологічних досліджень.

Зрозуміло, що в таких умовах здійснити детальний аналіз даних про чисельність популяцій та їх динаміку, поширення і зміни умов існування риб в межах України неможливо. Саме тому нами була здійснена спроба сформувати масив даних з метою візуалізації ареалів видів риб та їх динаміки у часі.

База даних була сформована в СБД Access 2010 та на сьогодні має можливість накопичення даних щодо поширення виду у водоймах України. Прив'язка даних здійснюється на декількох рівнях: координати точки знахідки (широта, довгота), адміністративний поділ (область, район, населений пункт), водойма (назва водойми, басейн, підбасейн, басейн 2, 3, 4 порядку), природоохоронний статус (приналежність території до ВБУ, ПЗФ). Джерелом даних стали: літературні дані щодо знахідок видів в різні історичні періоди; дані каталогів зоологічних музеїв України, особисті збори.

Структура бази даних дозволяє здійснити запити різної конфігурації та отримати необхідні для аналізу результати. Найбільш затребуваними є дані: щодо ареалу виду в межах України, причому даний запит можна організувати в історичному спектрі і створити динамічну карту ареалу; поширення видів в межах окремої водойми, області, басейну, природоохоронної території. Отримані геодані можна активно використовувати для формування карт. Для цього використовується Quantum GIS, Google Earth, ArcGIS Online.

На сучасному етапі опрацьовано близько 300 літературних джерел, оброблені каталоги Національного науково-природничого музею (м. Київ), Державного природознавчого музею (м. Львів), Зоомузею Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин), збірники щодо

поширення видів в межах областей чи регіонів (регіональні червоні книги чи кадастри Карпат, Дніпропетровщини, Рівненщини, Харківщини, Закарпаття, Луганщини). Загалом в базу внесено більше 20 тисяч знахідок круглоротих та риб в період з початку минулого століття і до сьогодення.

У підсумку зазначимо, що проведена робота може стати основою для складання карт поширення видів риб України. В перспективі накопичені дані дадуть можливість здійснити багаторічний аналіз та визначитися, які саме види риб реально знаходяться під загрозою зникнення. Вважаємо, що наступним кроком повинно стати затвердження уніфікованих методів лову і формування мережі експертів та моніторингових полігонів. В такому випадку ми будемо мати два головних критерії визначення статусу виду – динаміку ареалу та чисельність

Fishes of the red data book of Ukraine: prospectives and issues of the formation of a new list of species

Demchenko V.¹, Demchenko N.¹, Pilat M.² ¹Interdepartmental Laboratory for the Monitoring of Ecosystems of the Azov-Black Sea Basin of the Institute of Marine Biology and Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University, demvik.fish@gmail.com

²Department of Ecology and Zoology of Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University

The Red Data Book of Ukraine is an official state document containing a list of protected species. Unfortunately, for its preparation, a formal assessment of the status of fish populations was used which was due to the lack of systematic ichthyological data. In addition, most of the resources available for now do not allow an analysis of changes in fish ranges or estimation of their numbers. The proposed study can become a basis for producing maps of distribution of fish species in Ukraine. In the long run, the accumulated data will make it possible to carry out a long-term analysis and determine which species of fish are really endangered.